

Cambridge University Press

978-1-108-06661-7 - Opuscula: Volume 1

Moritz Haupt Edited by Ulrich Von Wilamowitz-Moellendorff

Excerpt

[More information](#)

QUAESTIONES CATULLIANAE.

[Lipsiae 1837, in libraria Weidmanniana.]

In Q. Valerii Catulli carminibus etiam post praeclaram Caroli Lachmanni curam, qua omnium quotquot bene de eis promereri studuerunt grammaticorum conatus longe superasse mihi videtur, complura inveniri quae nondum sint in pristinam integritatem restituta, quid mirum est in eo libro cuius quae esset recta emendandi ratio idem ille Lachmannus luculento primus exemplo demonstravit? nam qui ante eum in renovanda pulcherrimorum carminum elegantia operam posuerunt, etsi multa eos optime emendasse nemo infitiabitur, tamen nondum explorato artis et laboris quasi fundamento fieri non potuit quin ad falsam saepe opinionem laberentur et certae viae ignoracione longius a fine aberrarent. atque ipse Iosephus Scaliger, cum non contigisset ei ut exemplar nancisceretur melioris generis, quem ad modum Tibulli carminum vetusto codice usus est quem ab Jacobo Cuiacio acceperat, non potuit librorum fidem et auctoritatem accuratius inquirere, nedum potuerint alii qui minus Scaligero in arte valebant. praeterea multi, cum scirent omnia carminum Catulli exempla ex uno aliquo codice non ita pridem transcripta esse, ingenio potius quam librorum pervestigacione confidendum esse existimaverunt. nam saeculo a Chr. n. decimo quarto repertum esse forte¹ fortuna antiquum horum carminum, quae diu deli-²tuerant, codicem atque inde propagatam esse haud exiguam exemplarium multitudinem inter omnes constat: ceterum ubi ille codex inventus fuerit, quo anno, a quo homine, hoc vero magnam habet dubitationem et nisi novum lumen appareat videtur esse inexplicabile. at videor tamen mihi operae pretium facturum esse, si componam omnia quae in hac causa aliquid momenti habere possint.

Isidorum Hispalensem Catulli carmina novisse caput duodecimum libri sexti originum monstrat et accedit fortasse aliud

indiciū, de quo alicubi dicam postea: deinde per aliquot saecula non videntur esse lectitata. nam quo tempore lexica conscripta sint in quibus Catulli versus xxxix, 11 (p. 20, 29) et liv, 5 (p. 27, 4) illustratos esse Scaliger narrat aequè ignoramus atque originem glossarii Pithoeani, in quo dum *placor* explicatur (p. 71 Gothofr.), *plangor*, Catulli vocabulum, ex carm. lxiv, 273 (p. 54, 10) affertur. sed saeculo nono Ratherius in sermone quodam suo (opp. p. 639) '*quid de me dicere,*' inquit '*quid valeo cogitare (et ut turpia subsilens honesta solum, prohibita licet, depromam), si in lege dei, ut debitorem me fore non nescio, die (non) meditor ac nocte, Catullum numquam antea lectum, Plautum quando iam olim lego nec lectum (scr. lego lectum), musicam quando saepe rogatus expono?*' usus fuerat hoc sermone Ratherii ante quam opera eius ederent Ballerini (Veronae a. 1765) Scipio Maffeus commemoraveratque hanc narrationem Veronae illustratae parte 2, p. 7 ed. a. 1734. quo anno et ubi terrarum Ratherius ista scripserit non potui indagare brevi illo tempore quo Ballerino-
rum libro¹ uti mihi licuit. atqui conducere scire. si quis enim secum reputet illa tempestate antiquarum litterarum studio Galliam maxime floruisse vicinamque partem Germaniae, facile suspicetur Ratherium, monachum olim coenobii Lobiensis, quod ad dioecesin Cameracensem pertinebat, postea per aliquod tempus episcopum Leodiensem, Gallico Catulli carminum codice esse usum. et habet haec opinatio aliquid firmamenti. etenim carmen Catulli lxii legitur in codice Parisino regio quem olim Thuanus possedit scriptumque esse perhibent saeculo decimo. idem liber praeter alia Ovidii halieutica continet et partem cynegeticorum Gratii. quorum carminum codicem antiquissimum Actius Sincerus Sannazarus in insula Lugdunensi sanctae Barbarae invenit inventumque in Italiam secum asportavit. atque cum hoc Sannazari libro, servato nunc in bibliotheca augusta Vindobonensi, ubi eum ante aliquot annos diligenter pertractavi (dicam autem de eo accuratius cum correctis inde edam Ovidii et Gratii carmina, quod faciam propediem), tantopere convenit illi Parisino codici ut multis indiciis utrumque eadem fere olim continuisse atque ex eodem exemplo descriptum esse appareat. et Sannazari quidem codicem olim Nemesiani quoque cynegetica comprehendisse paene certum est. sic rursus quodam modo congruit quod quem unum multis saeculis Nemesiani mentionem facere novimus, sed ita novimus

ut puerorum institutioni Carthaginensis poetae carmina in Gallia adhibita esse simul intellegamus, Hincmarus est, episcopus Remensis. nihilo minus probabilius est Ratherium Catulli librum, non lectum a se antea, Veronae invenisse, cuius urbis episcopus per biennium fuit inde ab anno¹ DCCCCXXI et iterum aliquamdiu⁴ ab anno DCCCLVII: nisi portavit eum secum Veronam. nam cum post Ratherium Catulli carmina iterum ita delituissent ut ne a Dante quidem Aligerio Inferni libro quarto commemorari potuerint, Veronae rursus apparent. noti sunt de invento libro versiculi qui in multis codicibus leguntur atque a Lachmanno editioni suae praepositi sunt. qui versus a quo scripti sint doceri videmur a codice Sangermanensi, in quo haec eis inscriptio addita est *Versus domini Benvenuti de Campevanis de Vicencia de resurrectione Catulli poetae Veronensis.* finem huic codici librarius imposuit anno '1376 mense Octobri 19° quando Casignorius laborabat in extremis.' Benvenutum illum Campesanium, poetam sua aetate haud ignobilem, Ferretus Vicetinus in carmine de morte eius quarto (Mur. rer. It. scr. 9, 1485) ex vita excessisse ait cum '*Mille trecentenis decies geminaverat annum Tertius,*' quo significari annum MCCCXIII Iosephus Georgius Meinertus existimat annal. litt. Vindob. vol. 54 app. p. 16. illud certum est, mortuum esse Benvenutum ante annum MCCCXXX. eo enim anno, pridie cal. Iun., Albertinum Mussatum Patavinum obiisse chronicon Cortusiorum docet (4, 5. Mur. rer. It. scr. 11): atqui ad Mussatum Ferretus sextum de morte Benvenuti carmen scripsit. Catulli carmina Meinertus ante annum MCCCXIV in lucem prolata esse sumit propterea quod cum eo anno Mussatus lauream accepisset ab academia Patavina gratiasque ageret carmine, quod editum cum reliquis eius carminibus cura Osii et Pignorii Graevius repetiit thes. ant. It. t. 6 vol. 2, haec inter alia dixit¹ 5

Carmine sub nostro, cupidi lasciva Catulli

Lesbia, dulce tibi nulla susurrat avis.

verum de hac opinione nihil temere affirmaverim. potuit haec Mussatus ex Martialis carminibus 7, 14 et 14, 77 petere. nam inventa initio saeculi quarti decimi carmina per complures annos plerosque ita latuisse ut nemo eorum faceret mentionem tam mihi incredibile est ut suspicarer reperta ea esse circa medium illud saeculum, nisi obstaret quod Benvenuto ascribuntur illi versiculi. Raphael quidem Volaterranus, qui anno MDXXI, suae

aetatis anno septuagesimo, obiit, cum diceret comm. urb. libro 14 (p. 515 ed. Francof.) *'Hic liber (Catulli) una cum Quintiliano repertus fuit aetate nostra lacinosus mendosusque'*, minus accurate locutus est: sed neque codex Catulli carminum adhuc repertus est qui priore saeculi xiv parte scriptus esse videretur et neminem quem ea legisse certum sit invenimus ante Guilielmum Pastrengicum sive Veronensem. ex cuius libro qui est de originibus rerum, quem quo anno scripserit Guilielmus ignoro quidem, sed non puto scripsisse ante annum mcccL, excerpsti omnia quae ad Catullum pertinerent. edidit illum librum Michael Angelus Blondus Venetiis a. MDXLVII. quo rariora autem eius inveniuntur exempla, eo magis omnes litteras servandas esse censeo. dicit igitur Guilielmus Pastrengicus p. 16^a *'Bencius Longobardus gente, patria Alexandrinus, Caiusgrandis (scr. Canis grandis) primi, inde nepotum cancellarius, magnae litteraturae uir, omnium historiographorum scripta complectens et a mundi constructione exordium* 6 *sumens cunctarum gentium nationum 'regum populorumque omnium' simul gesta contexit, opus grande, volumen immensum, quod in tres dimensus est partes, ut de illo dici possit quod scribit Veronensis poeta dicens Ausus quidem unus Itolorum omne aevum tribus explicare chartis .i. uoluminibus Jupiter doctis et laboriosis'*. deinde p. 18^b *'Catullus, Veronensis poeta, Ciceronis coetaneus, librum uario metrorum genere exaratum, multa iocosa et placita continentem, scolasticis legendum tradidit Protholomaei Alexandri temporibus'*. porro p. 85^a *'Mamurram, Romanum aequitem, Formis natum, Romae primum marmoreis crustis totius domus suae parietes in Coelio monte operuisse Cornelius Nepos et Plinius referunt. Addiditque Catullus eum primum totis aedibus nullam nisi e marmore Caristeo columnam solidam habuisse.'* denique p. 88^b *'Siculi libros primi circumcidere coeperunt cum ante punicarentur, de quo Catullus Qui dono lepidum novum libellum arida modo Punicae expolitum. Idem (Isidorus)'*. quae de Mamurra refert petita sunt ex Plinii h. n. 36, 6, sed parum accurate: contra Isidori narrationem (orig. 12, 6, 3) contulit fortasse cum ipso Catulli carmine. nam apud Isidorum omnes codices *arida* habere videntur, sed *arida* Catullum scripsisse grammaticorum quorundam testimonio constat: unde suspicere *arida* Pastrengicum in suo Catullianorum carminum exemplo invenisse: praeterea *qui et punice* leguntur in Dati libro. mirum

Cambridge University Press

978-1-108-06661-7 - Opuscula: Volume 1

Moritz Haupt Edited by Ulrich Von Wilamowitz-Moellendorff

Excerpt

[More information](#)

QUAESTIONES CATULLIANAE.

5

esset autem nisi Guilielmus Pastrengicus Catulli carmina communicasset cum Francisco Petrarcha, quicum familiaritate et communi litterarum amore erat coniunctissimus. ac dicit¹ quidem⁷ Petrarcha in triumpho Amoris, cap. 4 v. 19 ss., haecce

*Virgilio vidi, e parmi intorno avesse
Compagni d'alto ingegno e da trastullo,
Di quei, che volentier giu'l mondo elesse.
L'un era Ovidio, e l'altr' era Tibullo,
L'altro Properzio, che d'amor cantaro
Fervidamente, e l'altr' era Catullo.*

quo tempore Petrarcha caput triumphorum tertium scripserit ignoratur: sed ex reliquiis nonnullis scidarum in quas haec carmina paullatim coniecerat compertum habemus scribendo primo capite occupatum eum fuisse mense Septembri anni MCCCCLVII, ultimum elaborasse mense Februario anni MCCCCLXXIV, paucis ante mortem mensibus. sed ne de Petrarcha quidem quicquam pro certo dixerim. etsi enim per se admodum credibile est legisse eum Catulli Tibulli Propertii carmina, quae illo antiquo codice una comprehensa fuisse pluribus de causis existimo, tamen nihil in illis versibus inest quod eam rem manifesto doceat. nam quem ad modum quod dicit senilium 11, 3 *'solet enim, ut Catuli Veronensis verbo utar, meas aliquid putare nugae'*, deprompsisse videtur ex Plinii praefatione historiae naturalis, ita illic quoque trium poetarum memoriam repetere potuit etiam si carmina eorum nunquam legerat. multum igitur abest ut ex his omnibus certa veritas eruatur. quocirca optabile sane esset ut Benvenutus, sive quisquis istos versiculos scripsit, narrationem suam minus obscurasset verborum quasi involucris atque integumentis. nunc aenigma carminis, postquam plurimi neque hebetis ingenii homines omnia scrutati sunt, nihilo minus latitat ac diutius⁸ ludificat. nam fatendum est nihil certi atque explorati adhuc esse indagatum, nisi modium sub quo Catulli papyrus clausa fuisse dicitur translatum esse de Lucae verbis ev. 11, 33. idque senserat Gingueneus, perspexit Meinertus: et mirabile est latere potuisse carminis explicatores usque eo ut in horreo Catulli carmina reperta esse crederent. deinde illis assentior qui quod a longis finibus ad patriam venire Catullus dicitur, ab inferis eum redeuntem fingi existimant. confirmatur hoc eo quod

Cambridge University Press

978-1-108-06661-7 - Opuscula: Volume 1

Moritz Haupt Edited by Ulrich Von Wilamowitz-Moellendorf

Excerpt

[More information](#)

6

QUESTIONES CATULLIANAE.

resurrexisse Catullus perhibetur in codice Sangermanensi et congruit illud quod post diuturnam oblivionem primus eius mentionem fecerat Ratherius, episcopus Veronensis. itaque persuasum paene mihi est Veronae Veronensem civem (*compatriotam*) Catulli carmina, postquam iterum eorum memoria evanuerat, invenisse. quod quo tempore acciderit etsi liquido dici non potest, tamen summatim cognoscimus factum esse saeculo quarto decimo.

Itaque haec carmina cum magno favore excepta essent, transcripta sunt in nova exemplaria partim ab eis qui antiquum librum satis accurate sequerentur, partim, crescente in dies inter Italos litterarum Latinarum et maxime poesis studio fieri non potuit quin multi ea mendis liberare conarentur. et multa quidem sane quam praeclare emendaverunt, alia temere mutaverunt, rudi etiamtum arte elegantiam magis aut perspicuitatem quam veritatem captantes. quod cum diu fefellisset grammaticos, extitit tandem Carolus Lachmannus et explorata penitus codicum indole duos selegit ex genere eorum qui interpolationibus, quas dicunt grammatici, carent, eosque magna diligentia excussit, non neglectis reliquis probis codicibus, sicubi dissentirent, neque ⁹ contempta¹ Itolorum arte, sed ponderata accuratissime. Quare si nihil aliud praestitisset quam ut doceret quod esset quasi solum et fundamentum laboris, quam haberent singulae paene litterae fidem, unde suspensa esset coniciendi probabilitas, singulare eius esset meritum: nunc suoapte ingenio tot menda sustulit quot nemo antea correxerat. quae reliquisse videtur, eorum partem hoc libello tollere studui. in quo quantum sit quod recte animadverterim, dicere non possum: sed laetabor vehementer, si nec Lachmannus nihil in eo invenerit cuius ei aliquis esse possit usus ad Catullum reverso, neque Godofredus Hermannus, vir perillustris, cui debeo si quid est quod in his litteris profeci, sua disciplina hanc disputationem prorsus indignam esse iudicaverit.

Ordior a carmine xxiii. Ibi (p. 43, 2 ss.) Catullus Furii patrisque eius et novercae paupertatem acerbe deridens nihil eos timere ait,

*Non incendia, non graves ruinas,
Non facta impia, non dolos veneni,
Non casus alios periculorum.*

In his quod Dati liber non *facta* exhibet, sed *fata*, levius quidem est, sed ut non sit neglegendum temere, si forte mendi suspicioni alia de causa natae pondus quantumvis tenue addere videatur. etenim ipsius sententiae concinnitatem desidero. contulit haec verba *non facta impia* Wunderlichius cum Lygdami versu 5, 12; sed ponam potius omnia quae ibi inde a versu septimo leguntur.

Non ego tentavi nulli temeranda deorum

Audax laudandae sacra docere deae,¹

10

Nec mea mortiferis infecit pocula succis

Dextera nec cuiquam trita venena dedit,

Nec nos sacrilegi templis admovimus ignes,

Nec cor sollicitant facta nefanda meum.

putabat Wunderlichius *facta nefanda* sive *impia* vocari impetus grassatorum et latronum, latissimam vocabulorum significationem insolenter admodum coartans. verum Dissenus et dudum Heynius intellexerunt Lygdamum hoc versu

Nec cor sollicitant facta nefanda meum

antecedentem facinorum commemorationem complecti et concludere, ut haec dicat 'neque omnino feci quicquam nefandi, nec verbis deos irritavi:' sequuntur enim haec

Nec nos insanæ meditantés iurgia mentis

Impia in adversos solvimus ora deos.

apud Catullum autem Dissenus *factis impiis* praeter latronum rapinas etiam caedes et incendia et quicquid praeterea violentorum facinorum dolis opponi possit significari opinatur. incendia certe vir doctissimus re diligentius circumspecta non commemorasset; sed ne in reliqua quidem eius interpretatione acquiescendum esse existimo: quamquam in tali aliqua explicatione omnes acquiescisse videntur grammatici. largior *facta impia* et *dolos* sibi ita posse opponi ut simplex illud et generatim positum *dolorum* vocabulum *factis* violentiae, quippe quae contraria est insidiis, significationem attribuat; at specialiter dictos *dolos veneni* illi vocabulo istam quam per se non habet violentiae notionem impertire posse nego. manifestum est enim non doli tum, sed veneficii potio rem esse in cogitando rationem. atqui veneficia a factis impiis separari vel opponi adeo eis¹ plane non possunt. nam sive impia generatim putas dici scelestas, ad nefanda et impia facinora profecto etiam veneficia pertinent; sive

restrictiorem et magis propriam esse censes impiorum factorum significationem, ab impiis maxime propinquis dolos veneni parari sponte intellegis. quare aut caedem apertam doloso veneficio opponi debere existimo, aut mentionem fieri eorum quae omnium maxime hic commemoranda videntur, furtorum. hoc enim potissimum, fures non timeri ab eo qui nihil possideat. itaque Horatius in simili causa furum omnium primum meminit, serm. 1, 1, 76 ss.

*An vigilare metu exanimem, noctesque diesque
Formidare malos fures, incendia, servos
Ne te compilent fugientes, hoc iuvat? horum
Semper ego optarim pauperrimus esse bonorum.*

Quae cum ita sint, *furta impia* scribendum censeo, translaticii erroris mutatione lenissima. sic carmine LXVIII, 140 (p. 66, 1) *furta Iovis*, quae verba omni dubitatione carent, in Santeniano aliisque nonnullis libris conversa sunt in *facta Iovis*, plane ut hic commissum est, si recte divinavimus. referuntur in hoc carmine omnia ad turpem Furii parentumque egestatem. non incendia timent, nihil enim possident quod igne consumatur; non ruinas, nam vacua domus est, ut etiamsi corruat, nullam tamen comminuere possit suppellectilem; non furta, neque enim ullius rei damnum facere possunt; non veneficia, nam nihil habent cuius cupiditate haeres aliquis impius flagret. denique alii casus periculorum generatim adduntur rectissime. ceterum ne quis furta potius quam rapinas, violentiora et formidolosiora
12 facinora, commemorari miretur, generali furtorum¹ appellatione comprehenduntur etiam rapinae. Gaius inst. 3, 209 '*qui res*' inquit '*alienas rapit, tenetur etiam furti. quis enim magis alienam rem invito domino contrectat quam qui rapit? itaque recte dictum est eum improbum furem esse.*' eadem fere leguntur inst. Iust. 4, 2, ubi scriptum est *quam qui vi rapit*. eum qui vi rapit improbum furem esse his verbis primus dixisse videtur Salvius Iulianus, quantum colligere licet ex eis quae in dig. 47, 8, 10 ex Ulpiani libro 56 ad edictum excerpta sunt '*Iulianus scribit eum qui vi rapuit furem esse improbiorem, et si quid damni coactis hominibus dederit, utique etiam Aquilia posse teneri. et potest quidem illud comparativum vocabulum improbiorem primo aspectu videri aptius: nihilo minus improbum, quod Gaius servavit, verius esse duco. quem ad modum enim fures tam saepe*

dicuntur *mali* ut hoc adiectivum quasi perpetuum furum epithetum sit, quod scite quaedam annotavit F. A. Wolfius ad Horatii versus quos supra attuli, ita eum qui rapit improbum furem Iulianus appellavisse videtur, non quo peiorem esse diceret fure, sed ut communi utrumque improborum nomine complecteretur. itaque uti *mala furta*, *malae rapinae* dicuntur saepius, veluti in carmine Priapeo quod olim inter Catulli carmina numerabatur undevicesimum, ita eadem significatione *furta impia* Catullum dixisse arbitror. gravius vocabulum elegit eadem ratione qua malos poetas *impios* appellavit *carm. xiv, 7* (p. 9, 1) Atque quos improbissimos esse vult significare, ironia usus *pissimos* dixit *carm. xxix*.

Nam hoc restituendum esse Lachmannus sagaciter¹ admodum⁴³ intellexit. a cuius sententia eatenus discedo ut cum ille in reliqua oratione, quem ad modum a codicibus tradita est, acquiescat illudque adiectivum ea ratione qua amorem patriae debitum saepissime significat dictum existimare videatur, probabilius equidem credam aliud eiusdem versus vocabulum emendatione indigere, adiectivi autem a Lachmanno investigati latiorum esse significationem. sed de hoc carmine nihil quod utile sit disputari potest, nisi temporum ratio antea exploretur diligentius. Valerium Catullum, scriptorem lyricum, Hieronymus scribit Veronae natum esse olympiadis *clxxxiii* anno *ii*, h. e. anno ab u. c. *dclxvi*, quo anno L. Cornelius Cinna et Cn. Octavius consules erant. deinde idem Hieronymus ad olympiadis *clxxx* annum *iv*, qui erat annus ab u. c. *dcxcvi*, haec ascripsit *Catullus tricesimo aetatis anno Romae moritur*. 'errasse Hieronymum dudum animadverterunt grammatici, nec potest ea de re ulla esse dubitatio, cum carmine *lii* Catullus consulatum Vatinii commemoret*):

*) [*Cum anni 1870 mensibus hibernis Catulli carmina interpretaretur Hauptius exposita hac de *carm. lli* opinione in hunc modum perrexit. diese deutung des 52ten gedichtes ist nicht sicher, vielmehr wahrscheinlich falsch. auf andere überlegung hat mich zuerst eine anmerkung von Heinrich Valois zu Ammian. Marc. 24, 3, 9 geleitet. Valois auch des catullischen gedichts gedenkend bemerkt richtig dass man nicht selten bei dem schwöre was man wünsche. Ammian a. a. O. erzählt *animabat autem Iulianus exercitum, cum non per caritates sed per inchoatas negotiorum magnitudines deieraret adsidue, 'sic sub iugum mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum'*;*

Cambridge University Press

978-1-108-06661-7 - Opuscula: Volume 1

Moritz Haupt Edited by Ulrich Von Wilamowitz-Moellendorf

Excerpt

[More information](#)*Quid est, Catulle? quid moraris emori?**Sella in curuli struma Nonius sedet.**Per consulatum peierat Vatinius:**Quid est, Catulle? quid moraris emori?*

Constat enim Vatinius exitu anni DCVI cum Q. Fufio Caleno consulem creatum esse. ascripsi verba Dionis Cassii 42, 55. ταῦτα ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει, ἐν ᾧ δικτάτωρ μὲν ὄντως αὐτὸς τὸ θεῦ-
ταρον ἤρξεν, ὑπατοὶ δὲ ἐπ' ἐξόδῳ ἀποδειχθέντες ὁ τε Καλῆνος καὶ
ὁ Οὐατίνιος ἐλέγοντο εἶναι, ἐποίησεν. apparet igitur Catullum
post annum DCXCVI decimo minimum anno adhuc vixisse. verum
14 Iosephus tamen Scaliger ultra¹ quam satis est Catulli vitam
produxit, cum diceret animadv. ad Eus. p. 155 Catullum ludos

ut Traianus fertur aliquotiens iurando dicta consuesse firmare, 'sic in provinciarum speciem reductam videam Daciam, sic pontibus Histrum et Euphratem superem' et similia plurima. Plancus Cic. fam. 10, 9 *ita ab imminentibus malis res publica me adiuvante liberetur.* Cassius Dio 50, 5 erzählt, Kleopatra sei so von der begierde Roms herscherin zu werden erfüllt gewesen ὥστε — τὴν εὐχὴν τὴν μεγίστην, ὅποτε τι ὀμνύοι, ποιῆσθαι τὸ ἐν τῷ Καπετωλίῳ δικάσαι. in dieser weise ist wohl ohne zweifel Catullus *per consulatum peierat Vatinius* zu fassen. hiermit schwindet ein moment der vorgetragenen combination. es fragt sich nun, ob das 52. gedicht ohne chronologische bestimmung bleiben muss oder einem andern jahre zugetheilt werden kann. das folgende 53. gedicht ist aus dem august oder september 700. die anordnung der catullischen gedichte ist zwar nicht chronologisch, aber einige mahle sind doch der zeit nach zusammengehörige gedichte zusammengestellt. auch das 55. gedicht kann aus dem jahre 700 sein, ist wenigstens sicher nach 699 gedichtet. die darin erwähnte *Magni ambulatio* ist die porticus an dem von Pompeius erbauten steinernen theater, das er in seinem zweiten consulate 699 einweihte (Becker hdb. 4, 675 ff.). die vermutung dass auch das 52. gedicht aus dem jahre 700 sei liegt nahe. diese vermutung hat Mommsen (RG. II 316) als zweifellose gewissheit ausgesprochen. er meint bereits 700 habe Vatinius alle ursache gehabt zu der erwartung consul zu werden 'denn ohne zweifel stand sein name mit auf der in Luca vereinbarten candidatenliste (Cic. ad Att. 4, 8^b, 2)' ohne zweifel ist dies nicht, aber wahrscheinlich. wenn wir das 52. gedicht nicht in das jahre 707 setzen, so führt nichts in Catulls gedichten über das jahre 700 hinab, und die sammlung kann 700 herausgegeben sein. *repudiata deinde eorum opinione qui Catullum anno 700 mortuum esse credunt disputationem ita fere concludit Hauptius.* auch wenn der Lachmannschen combination jenes aus dem 52. gedicht entlehnte moment entzogen wird, behält seine scharfsinnige vermutung wahr-scheinlichkeit. denn setzen wir Catulls tod in das jahre 700 so spricht zwar in den gedichten nichts dagegen: aber Hieronymus zweifacher irrthum bleibt dann ganz unaufgeklärt.]